

ODAM SAVDOSI JINOYATIDA JABRLANUVCHINING PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI

**Urganch shahri bo‘yicha PIO FMB 3-sonli IIB boshlig‘i mayor
Raximov Muxammad Baxtiyarovich**

Annotatsiya: Ushbu maqolada odam savdosi jinoyatida jabrlanuvchining psixologik hususiyatlari va ular bilan olib boriladigan chora tadbirlarning ilmiy nazariy jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Odam savdosi, jinoyat, jabrlangan shaxs, identifikatsiya, huquqiy yordam, psixologik usullar.

Аннотация: В этой статье рассматриваются психологические особенности жертвы преступления, связанного с торговлей людьми, и научные теоретические аспекты принимаемых мер.

Ключевые слова: Торговля людьми, преступление, жертва, идентификация, юридическая помощь, психологические методы.

Annatation: This article examines the psychological characteristics of the victim of a crime related to human trafficking and the scientific theoretical aspects of the measures taken.

Keywords: Human trafficking, crime, victim, identification, legal assistance, psychological methods.

Bugungi kunga kelib asrimizning jiddiy muammosiga aylangan odam savdosiga qarshi kurash xalqaro, mintaqaviy, ko‘p va ikki tomonlama munosabatlarni talab etmoqda. Hozirga qadar jinoyatchilikning ushbu turiga qarshi kurashish va uning oldini olish maqsadida Birlashgan Millatlar Tashkilotining bir qator xalqaro tavsiyaviy va majburiy xarakterga ega hujjatlari qabul qilingan bo‘lib, ular doirasida ushbu xavfga qarshi dunyo miqyosida tegishli chora-tadbirlar ko‘rilmoqda.

Afsuski, dunyo bo‘ylab shuncha keng qamrovli faoliyat, tegishli targ‘ibot-tashviqot olib borilishiga qaramay, har yili millionlab insonlar “zamonaviy qullik”, ya’ni odam savdosi qurboniga aylanmoqda. Ular orasida ayollar, keksalar, hatto yosh bolalar ham borligi achinarli. Ushbu jinoyatning rivojlanishiga turtki bo‘layotgan asosiy omillardan biri odamlarning chet elga borish va ishga joylashish haqida yetarli ma’lumotga ega emasligidir. Achinarlisi, o‘zga davlat, begona bir muhitga tushib qolganlar mo‘may daromad ilinjida og‘ir jismoniy mehnatga yollanmoqda, ayollar esa tuban va fahsh ishlarga majbur etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida Odam savdosi bilan bog‘liq bo‘lgan munosabatlar 17.08.2020 yilda qabul qilingan “Odam savdosiga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 135-moddasi, 08.02.2021 yildagi VM

ning “Odam savdosidan jabrlangan yoki odam savdosidan jabrlangan deb taxmin qilinayotgan shaxslarni identifikatsiya qilish va qayta yo‘naltirish tartibi to‘g‘risida”gi nizomi bilan tartibga solinadi.

Odam savdosi – kuch bilan tahdid qilish yoki kuch ishlatish yoxud boshqa majburlash shakllaridan foydalanish, o‘g‘irlash, firibgarlik, aldash, hokimiyatni suiiste‘mol qilish yoki vaziyatning qaltisligidan foydalanish orqali yoxud boshqa shaxsni nazorat qiluvchi shaxsning roziligini olish uchun uni to‘lovlar yoki manfaatdor etish evaziga og‘dirib olish orqali odamlardan foydalanish maqsadida ularni yollash, tashish, topshirish, yashirish yoki qabul qilish. Odamlardan foydalanish boshqa shaxslarning fohishaligidan foydalanishni yoki ulardan shahvoniy foydalanishning boshqa shakllarini, majburiy mehnat yoki xizmatlarni, qullik yoki qullikka o‘xshash odatlarni, erksiz holat yoxud inson a‘zolari yoki to‘qimalarini ajratib olishni anglatadi[1].

Odam savdosidan jabrlangan shaxs bu – odam savdosidan, bunday harakatga rozilik berganligi-bermaganligidan va jinoyat protsessida ishtirok etganligi-etmaganligidan qat’i nazar, jabrlangan jismoniy shaxsdir.

Odam savdosidan jabrlangan deb taxmin qilinayotgan shaxs – dastlabki identifikatsiya qilish natijasida odam savdosidan jabrlangan deb taxmin qilinayotgan shaxs sifatida tan olingan jismoniy shaxsdir.

Odam savdosidan jabrlanganlarni identifikatsiya qilish - jismoniy shaxslarga nisbatan amalga oshiriladigan, ularga nisbatan odam savdosi sifatida malakalanadigan xatti-harakatlar sodir etilganligi to‘g‘risida yoki sodir etish niyati haqida ma’lumotlar olishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui.

Yuqoridagi asosiy tushunchalarga batafsil ta’rif berildi. Ushbu sohadagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari sanab o‘tildi. Sohaga jalb etilgan vakolatli organlar soni oshirildi: bir yil oldin tashkil etilgan Milliy va hududiy komissiyalarning, shuningdek Milliy ma’ruzachining maqomi belgilandi, Hukumatning vakolatlari ko‘rsatib o‘tildi, vakolatli idoralar qatoriga Bosh prokuratura ham kiritildi[2].

Qonunda ikki bosqichdan iborat odam savdosidan jabr ko‘rganlarni identifikatsiyalash tartibi aks ettirilgan.

Dastlabki identifikatsiya IIV, Bosh prokuratura, DXX, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi, TIV, xorijdagi diplomatik vakolatxonalar va konsullik muassasalari tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur bosqichda shaxsni odam savdosidan jabrlangan deb taxmin qilinayotgan shaxs deb tan olish to‘g‘risida qaror qabul qilish maqsadida ma’lumotlarni olishga, o‘rganishga va baholashga qaratilgan chora-tadbirlar qabul qilinadi. Muddat murojaat (xorijda bo‘lgan shaxslar to‘g‘risidagi ma’lumotlardan tashqari) kelib tushgan paytdan boshlab 5 sutkadan oshmasligi kerak.

Odam savdosidan jabrlangan deb taxmin qilinayotgan shaxs vaqtinchalik boshpana, tibbiy, **psixologik**, huquqiy yordam va boshqa zarur yordamlarni olishga, shuningdek tarjimon xizmatlaridan bepul foydalanishga haqli. Unga jismoniy va psixologik jihatdan tiklanish hamda unga nisbatan sodir etilgan jinoyat munosabati bilan huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlik qilish to‘g‘risida qaror qabul qilishi uchun 30 sutkadan kam bo‘lmagan (murojaat etilgan paytdan boshlab) muddat beriladi.

Hududiy komissiyalar tomonidan yakuniy identifikatsiya zaruriy holatlar kollegial belgilanib, aniqlashtirilganidan keyin amalga oshiriladi. Natijalar bo‘yicha shaxsni odam savdosidan jabrlangan deb tan olish yoki tan olishni rad etish to‘g‘risida qaror qabul qilinadi. Bunda murojaatlarni ko‘rib chiqish uchun belgilangan muddatlarga rioya etilishi lozim. Odam savdosi inson, uning sha‘ni, qadr qimmat, osayishta turmushi xamda kelajagiga tahdid solayotgan transmilliy uyushgan jinoyatchilik ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, o‘zining chegarasizligi, shuningdek girdobiga asosan yoshlar va ayollarning tortayotganligi bilan barchada katta tashvish va havotir uyg‘otmoqda.

O‘zbekiston respublikasi Ichki ishlar vazirligi va uning quyi tizimlarida odam savdosi bilan bog‘liq jinoyat ishlari sifatli, to‘liq, holisona tergov qilinib, jinoyatchilarning harakatlariga alohida huquqiy baho berilib jinoyat uchun jazo ning muqarrarligita‘minlanib kelinmoqda.

Bugungi kunda Respublikas hududida odam savdosiga qarshi kurash bo‘yicha ko‘rsatkichlarni jamlash, ularni tahlil qilish, quyi tizim hodimlarining bu boradagi ishlarini muvofiqlashtirish yuzasidan bir qator tashkiliy va amaliy tadbirlar o‘tkazib kelinmoqda.

Mamlakatimizda odam savdosidan jabrlanish asosan aholining migratsiyasi bilan bog‘liqligini amaliyot ko‘rsatmoqda. Ko‘pgina fuqarolar Shunday vaziyatga tushib qolishi mumkinligini ongli ravishda sezib ham o‘z harakatlarini davom qiladilar.

Odam savdosi jinoyatlarining o‘ziga va o‘zbek mentalitetiga xos bo‘lgan jixatlaridan biri, bu uning yuqori latentligidir. Yani har doim ham odam savdosidan jabr ko‘rgan shaxs to‘g‘ri ko‘rgan jabri yoki uning boshlang‘ich bosqichlarida xuquqni muhofaza qiluvchi organlarga habar bermaydi, o‘z haq-huquqlarining poymol bo‘lganligini atrof dagilarga bildirmaydi.

Lekin har bir insonning kechinmalarini uning ichki ruhiy holati o‘zgarishini, his-tuyg‘ularini kuzatish va maxsuslar bilimlardan foydalanib o‘tkazilgan suhbatlar orqali anglash mumkin.

Ushbu jinoyatlarga qarshi kurashning samaradorligiga, eng avvalo, ularni o‘z vaqtida aniqlash va fosh etish choralari ko‘rish orqali erishiladi. buning uchun esa odam savdosi jabrlanuvchilarini aniqlash va ular bilan ishlashning psixologik jixatlarini o‘zlashtirish lozim.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 7. July 2024

Huquqni muhofaza qiluvchi, shu jumladan ichki ishlar organlari hodimlari kundalik xizmat faoliyati taqozasi bilan ba'zan murakkab, qaltis vaziyatlarga tushadilar. Bunday vaziyatlarning yuzaga kelishi obektiv sabablarga bog'liq bo'lsa, bunday vaziyatda hodimning psixologik holatining keskinlashuvi subektiv sabablarga bog'liq bo'ladi. Masalan, kishi o'zidagi empatik, ya'ni hamdarlik xissi orqali boshqa shaxslarga yordam berishni istashi, hissiyotga berilishi, yoki holatni atroflicha o'rganmasdan turib unga sub'ektiv baho berishi mumkin[3].

Bu ko'pincha odam savdosi jabrlanuvchilari bilan ishlash jarayonida kuzatiladi.

Odam savdosi jabrlanuvchilari bilan ishlashda huquqni muhofaza qiluvchi organlar hodimlarining psixologik bilimlarga ega bo'lishlari kerakli natijalarga erishishga imkon yaratadi.

Odam savdosi jinoyati haqida tushgan har bir habar, albatda, qisqa vaqt ichida holisona tekshirilishi va aniqlanishi lozim.

Odam savdosi jinoyatidan jabrlangan shaxslar haqidagi ma'lumotlar qanday usullarda tekshirilishi lozim?

Bunda rasmiy yo'llardan tashqari, psixologik usullardan unumli foydalanish samarali natijalarni beradi. Ya'ni jabrlanuvchilar, ularning yaqin qarindoshlari va tanish-bilishlari bilan psixologik aloqa o'rnatish va ular bilan ishonchli munosabatlarga kirib, kerakli masalalarni oydinlashtirib olish zarur. Bunda so'rov, kuzatuv, ma'lumotlarni tahlili kabi psixologik usullardan keng foydalanish natijasida erishiladi.

Odam savdosidan jabrlangan shaxsni ruxiy holatini tiklash va unga ma'naviy yordam berish maqsadida bir qator qonunlar qabul qilinib hozirda amaliyotda keng foydalanilmoqda.

Jumladan, Odam savdosidan jabrlangan shaxslarning ijtimoiy rehabilitatsiyasi va moslashuvini amalga oshirish hamda ularga yordam ko'rsatish va ularni himoya qilish tartibi to'g'risida nizom qabul qilingan.

Ushbu Nizomda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

ijtimoiy rehabilitatsiya - odam savdosidan jabrlangan shaxslarning buzilgan huquqlarini tiklash, ularni odam savdosi jinoyatlari bilan shug'ullanuvchi shaxslarning tahdidlaridan himoya qilish, yetkazilgan ziyon o'rinini qoplash, ularni jamiyatda o'z o'rinini topib ketishida yordam ko'rsatishga qaratilgan boshqa chora-tadbirlar majmui;

qayta moslashtirish - odam savdosidan jabrlangan shaxslarning oilalarida va jamiyatda psixologik, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy munosabatlarini qayta tiklash jarayoni o'z ichiga oladi.

Xulosa: Odam savdosidan jabrlangan shaxslarning ijtimoiy rehabilitatsiyasi va moslashuvini amalga oshirish hamda ularga yordam ko'rsatish va ularni himoya qilish jarayonlarini moliyalashtirish va moddiy-texnik jihatdan ta'minlash O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti mablag'lari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshirilishi ham belgilab o'tilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar,

1. O‘zbekiston Respublikasi “Odam savdosiga qarshi kurashish to‘g‘risida” qonunining 3-moddasi. 17.08.2020 yil. Lex.uz

2. Odam savdosidan jabrlangan yoki odam savdosidan jabrlangan deb taxmin qilinayotgan shaxslarni identifikatsiya qilish va qayta yo‘naltirish tartibi to‘g‘risidagi nizomning 2-moddasi. 08.02.2021 yil. Lex.uz

3. B.N.Sirliev. R.X.Dushanov. I.X.Kalonov. “Ijtimoiy psixologiya” ma‘ruzalar kursi. Toshkent..O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2019. 633 bet.

**Research Science and
Innovation House**